

به نام خداوند بخشنده مهربان

اوزان و مکیال

در طب سنتی ایران

ترجمه کتاب
موسوعة وحالات القياس العربيه و الاسلاميه

زیر نظر سید فاضل شمس

نویسندگان:

علیرضا مظفری دهشیری

نرگس کیانی

سرشناسه	: مظفری دهشیری، علیرضا، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: اوزان و مکیال در طب سنتی ایران / نویسندگان علیرضا مظفری دهشیری، نرگس کیانی.
مشخصات نشر	: تهران: ایرانیان طب، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۴۶ص.
شابک	: 978-622-6175-10-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: پزشکی سنتی
موضوع	: Traditional medicine
موضوع	: وزن‌ها و اندازه‌ها
موضوع	: Weights and measures
موضوع	: پزشکی سنتی -- ایران
موضوع	: Traditional medicine-- Iran
موضوع	: گیاهان دارویی
موضوع	: Medicinal plants
شناسه افزوده	: کیانی، نرگس، ۱۳۶۲ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۵۸م/الف۶۸۱۳۹۷
رده بندی دیویی	: ۴۱۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۴۶۹۴۱

اوزان و مکیال در طب سنتی ایران

نویسندگان: دکتر علیرضا مظفری دهشیری، دکتر نرگس کیانی

ناشر: ایرانیان طب

نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ جلد

بها: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۱۷۵-۱-۴

تلفن: ۶۶۴۸۹۴۱۰-۸۸۹۹۶۳۵۷

www.iranianteb.com

فهرست مطالب

۹۹.....	طسوج.....	۹.....	مقدمه.....
۱۰۰.....	عشیر.....	۹.....	گذری به تاریخ طب و داروسازی در ایران.....
۱۰۲.....	قشر.....	۹.....	تاریخچه طب و داروسازی در ایران، قبل از اسلام.....
۱۰۳.....	قلس.....	۱۰.....	تاریخچه طب و داروسازی در ایران، پس از اسلام.....
۱۰۳.....	قبضه.....	۱۱.....	دوران پیشرفت و گسترده‌گی طب ایرانی.....
۱۰۴.....	قراط.....	مطالعات انجام شده در زمینه فرمولاسیون و داروسازی در طب	
۱۰۴.....	قصبه.....	۱۲.....	قدیم ایران.....
۱۰۶.....	قفیز.....	۱۳.....	گفتار اول:.....
۱۱۵.....	عراق.....	۱۳.....	سخنی با خواننده کتاب:.....
۱۱۵.....	ایران.....	نحوه استفاده از مطالب کتاب و انجام فرمولاسیون داروهای طب	
۱۱۵.....	خوارزم.....	۱۳.....	سنتی ایران.....
۱۱۶.....	مغرب.....	۱۳.....	گفتار دوم.....
۱۱۶.....	قیراط.....	۱۳.....	مزاج چیست؟.....
۱۲۳.....	کف.....	۱۶.....	مزاج ها کدامند؟.....
۱۲۴.....	مُجَلِّد.....	۲۸.....	گفتار سوم:.....
۱۲۵.....	مندی.....	۲۸.....	معرفی ۴۰۰ داروی مفرد پر کاربرد در پزشکی ایرانی.....
۱۲۸.....	من.....	۴۵.....	گفتار چهارم:.....
۱۲۹.....	منا (مَنی).....	۴۵.....	کلیاتی در باب اهمیت نسخه صحیح طبی و داروسازی علمی.....
۱۳۶.....	مَنی.....	۴۸.....	گفتار پنجم:.....
۱۳۶.....	ابریق.....	۴۸.....	پایداری دارو:.....
۱۳۷.....	اکسوبافن.....	۴۹.....	گفتار ششم:.....
۱۳۷.....	ألقى.....	کتاب مرجع پزشکی ایرانی مورد قبول سازمان غذا و دارو جهت	
۱۳۷.....	اوبولوس.....	۴۹.....	بکارگیری نسخه‌های طب سنتی:.....
۱۳۸.....	باقلا:.....	۵۱.....	فصل اول.....
۱۳۸.....	بندقه:.....	۵۱.....	اوزان در طب سنتی ایران.....
۱۳۹.....	نُرمسه:.....	۵۷.....	اوقیه.....
۱۳۹.....	نمره:.....	۶۲.....	کیله.....
۱۴۰.....	جره:.....	۶۲.....	ثلث.....
۱۴۱.....	جرجو:.....	۶۳.....	ثلثان.....
۱۴۱.....	جرره:.....	۶۳.....	ثمن.....
۱۴۲.....	جوزه الماک.....	۶۴.....	جریب.....
۱۴۲.....	خرمه.....	۷۰.....	برنج.....
۱۴۲.....	خلقوس:.....	۷۳.....	خزونه.....
۱۴۳.....	خوس:.....	۷۴.....	دانق:.....
۱۴۳.....	درخمی:.....	۷۷.....	ربیع:.....
۱۴۳.....	دستجه:.....	۸۱.....	رطل.....
۱۴۴.....	سُفه:.....	۹۱.....	عربستان.....
۱۴۴.....	سُکُزجه:.....	۹۱.....	مصر.....
۱۴۵.....	شامونا:.....	۹۲.....	فلسطین.....
۱۴۵.....	طرو بلیون:.....	۹۲.....	سوریه.....
۱۴۶.....	غراما.....	۹۳.....	عراق.....
۱۴۶.....	غرامی:.....	۹۳.....	آسیای صغیر.....
۱۴۷.....	قادوس:.....	۹۳.....	ایران.....
۱۴۷.....	قَب:.....	۹۴.....	ترکستان.....
۱۴۸.....	قسط:.....	۹۴.....	مغرب.....
۱۵۱.....	قوانوس:.....	۹۵.....	سُذس.....
۱۵۲.....	قُوطولی:.....	۹۵.....	سَهم.....
۱۵۲.....	کوب:.....	۹۶.....	شعیره.....
۱۵۳.....	لَعفه.....		
۱۵۳.....	مُسُطرون:.....		

عربستان	۱۷۴	مطر یطس:	۱۵۳
مصر	۱۷۴	ملعقه (قاشق):	۱۵۴
سوریه	۱۷۵	ناطیل:	۱۵۵
عراق	۱۷۵	هامین:	۱۵۵
ایران	۱۷۵	فصل دوم	۱۵۷
آسیای صغیر	۱۷۸	نگرشی دیگر بر اوزان	۱۵۷
قیچاق	۱۷۹	پیشگفتار مترجم	۱۵۸
هندوستان	۱۷۹	منابع و مآخذ	۱۶۰
ماش (ماشه)	۱۸۰	پیشگفتار مولف	۱۶۱
مغرب (مغرب)	۱۸۰	والتر هینس	۱۶۳
نقییر	۱۸۰	اوزان	۱۶۳
نش	۱۸۰	مصر	۱۶۵
نواة	۱۸۰	سوریه	۱۶۵
نخود (حمصه)	۱۸۰	آنا تولی	۱۶۶
نوغی	۱۸۱	عراق	۱۶۶
اقه	۱۸۱	ایران	۱۶۶
قمحه (دانه گندم)	۱۸۱	قیچاق	۱۶۷
قنطار	۱۸۱	هندوستان	۱۶۷
مصر	۱۸۱	مغرب	۱۶۸
سوریه	۱۸۲	آفریقای شرقی	۱۶۸
عراق	۱۸۲	عدیله	۱۶۸
ایران	۱۸۳	ارزه	۱۶۸
آسیای صغیر	۱۸۳	بهار	۱۶۸
قیراط	۱۸۳	هرمز	۱۶۹
قطمیر	۱۸۳	لار	۱۶۹
رطل	۱۸۴	مکه	۱۶۹
عربستان	۱۸۴	مکا	۱۶۹
مصر	۱۸۴	بیعه	۱۶۹
سوریه	۱۸۵	باقلا	۱۷۰
عراق	۱۸۶	باتمن (بتمن)	۱۷۰
آسیای صغیر	۱۸۶	بفشه	۱۷۰
ایران	۱۸۷	چارک	۱۷۰
ترکستان	۱۸۷	دام	۱۷۰
مغرب	۱۸۷	دانگ	۱۷۰
ری	۱۸۷	درخمی	۱۷۰
رزمه	۱۸۸	دینار	۱۷۱
سیر	۱۸۸	فراسله	۱۷۱
سقط	۱۸۸	قتیل	۱۷۱
سرخ	۱۸۸	گندم	۱۷۱
سپرته	۱۸۸	جوز	۱۷۱
شعیر (شعیره)	۱۸۸	جو شعیره	۱۷۱
شامونه	۱۸۸	حبه	۱۷۲
شیروانجه	۱۸۸	حمل	۱۷۲
تمونه (دانه برنج)	۱۸۹	خردل (خردله)	۱۷۳
تسو	۱۸۹	خروب (خروبه)	۱۷۳
اوقیه	۱۸۹	خروار	۱۷۳
عربستان	۱۸۹	استار	۱۷۴
		لدره	۱۷۴
		مجر (مجر)	۱۷۴
		من	۱۷۴

مقدمه

طب و طبابت از روزی که بشر خود را شناخته است با آدمی همراه بوده و مردم روزگاران قدیم، از خواص بعضی گیاهان و نباتات، اطلاعات بسیار ابتدایی داشته اند. در مورد قدمت طب، نمی توان تاریخی قائل گردید چرا که از تمدنهای خیلی قدیم، اطلاعات زیادی در دست نیست و درباره اینکه کدام سرزمین، بعنوان زادگاه و محل پیدایش پزشکی است، عقاید مورخین و تذکره نویسان و استدلالات آنها متفاوت است. عده ای برآنند که سرزمین مصر، این افتخار را داشته، دسته ای آن را به بابل و کلد و آشور، برخی آن را در جزیره رُدس (Rhodes- از جزایر دریای اژه یونان) و خاک یونان، پاره ای آن را به هندوستان و چین و عده ای دیگر آن را به سرزمین آمریکای لاتین (پرو) نسبت می دهند (نجم آبادی- ۱۳۷۱). شواهد و دلایل فراوانی نیز وجود دارد که ایران را بعنوان خاستگاه اولیه طب و داروسازی معرفی می کند.

اصول علمی و عملی طب و داروسازی قدیم ایران بطور کامل در کتابهای دانشمندان بزرگی چون زکریای رازی و ابوعلی سینا و اسماعیل جرجانی و امثال آنها مندرج است، جالب این است زمانی که این دانشمندان بزرگ ایرانی در جهان پزشکی ظهور کردند، اروپا در حال جهل و بی خبری به سر می برد چنانکه مرحوم فروغی در این باره می نویسد: «در سده نهم و یازدهم و دوازدهم میلادی که اروپا را ظلمت جهل فرا گرفته بود، کشورهای پهناور اسلامی هر یک دانشگاهی محسوب می شد (مصطفوی و پاکدامن- ۱۳۵۸).

اما آنچه مایه تأسف است این موضوع است که در کتاب های پزشکی و داروسازی کنونی، به هیچ وجه نامی از مندرجات کتابهای دانشمندانی چون ابن سینا و تحقیقات و یافته های علمی با ارزش آنها به چشم نمی خورد، در حالی که بسیاری از یافته های علمی پزشکی و داروسازی آنها امروزه بنام دانشمندان اروپا و غرب ثبت شده است و این وظیفه محققان ایرانی امروز است تا با تفحص و جستجو در این منابع و اسناد با ارزش قدیمی، این غفلت ها را جبران کنند. در این راستا و با نگاهی اجمالی به متون طبّی قدیمی ایران، می توان به شواهدی روشن و با ارزش که مؤید دانش بالای داروسازان و پزشکان قدیم ایران می باشد دست یافت که آگاهی داروسازان ایرانی را در هزار سال پیش در زمینه طراحی انواع مختلف اشکال دارویی، اکسپانهای مناسب، ملاحظات دارماکوکینتیک و توجه به خصوصیات بالینی هر بیمار را نشان می دهد.

گذری به تاریخ طب و داروسازی در ایران

آنچه از نوشته های گذشتگان مستفاد می گردد، طب در دوران ایرانیان قدیم (آریان ها) از علومی بوده که توسط آنان، قبل از بسیاری از ملل، پیشرفت کرده است.

درباره قدمت این علم در میان آریایی های (چه ایرانی ها و چه هندی ها) اطلاعاتی در دست است که می رساند علاوه بر آنکه آنان قبل از بسیاری از ملل در این علم وارد بوده اند، پیشرفت هم داشته اند و درمان بیماران و بکار بردن داروها را نیکو می دانستند (نجم آبادی- ۱۳۷۱).

تاریخ طب در ایران را می توان دو دوره قبل از اسلام، بعد از اسلام تقسیم کرد که ذیلاً به آن اشاره می شود.

تاریخچه طب و داروسازی در ایران، قبل از اسلام

با مطالعه منابع و مآخذ مختلف، چنین مستفاد می شود که ۷۰۰ سال پیش از میلاد، اثری از رخنه پزشکی اقوام دیگر، در طب و طبابت ایران دیده نمی شود، لیکن از آن تاریخ به بعد به سبب تشکیل دولت های نیرومند و جهانگیر مانند ماد و هخامنشی و مبادلات اقتصادی و فرهنگی و علمی میان ایران و چند تمدن باستانی مانند بابل، آشور، مصر و هند، رواج یافته است. منتهی پس از ظهور بقراط، پزشک عالقدر و

مشهور در سال ۴۶۰ قبل از میلاد و تأثیر چشمگیر تمدن یونانی و اختلاط تمدن ایرانیان با آنان، پای طب و طبابت یونانی به ایران باز شده و اثرات زیادی در پزشکی ایران باقی گذاشته است (نجم آبادی-۱۳۷۱).

همانطور که پیشتر ذکر شد، قدیمی ترین دوره تاریخ پزشکی در کشور ما، دوره آریایی است که به زادگاه آغازین خود، خوارزم امروزی، حدود سی قرن پیش از میلاد مسیح می رسد (نجم آبادی-۱۳۷۱).

پیوستگی و نزدیک طب و داروسازی، در دوران باستان، چنین ایجاب می نمود که اطباء آن زمان، خود به ساخت دارو اقدام نمایند و یا طرز تهیه و ساخت آن را به بیماران آموخته و در بسیاری از موارد، خود نقش داروساز را ایفا کنند. خیلی از پزشکان نامی دوران باستان به همان اندازه که در طب معروف بوده اند در داروسازی و داروشناسی هم شهره هستند؛ از آن جمله، می توان به بقراط و جالینوس اشاره نمود که در داروسازی و ترکیب ادویه، گامهای بلندی برداشتند (امیر عضدی-۱۳۷۵).

مهمترین منابع دانش پزشکی و درمان در دوران ایران باستان را می توان در نوشته های کتب هندی و ایرانی، بخصوص کتاب "اوستا" جستجو کرد. این کتاب شامل پنج بخش است که در چهار بخش اول، شامل: «یسنه، یشت، وندیداد و بندهش» مطالب ارزنده ای درباره پزشکی و بهداشت و درمان آمده، از جمله درباره داروها و درمان بیماریها.

در زمینه گیاهان و مواد دارویی، ایرانیان قدیم، صدها گیاه و ماده شفابخش و غذایی را می شناختند که هنوز هم بسیاری از آنها مورد استفاده قرار می گیرد (سرمدی-۱۳۷۷).

طب و داروسازی در ایران باستان، پس از سقوط حکومت هخامنشی، در نتیجه ارتباط با یونانیان به پیشرفتهای قابل ملاحظه ای دست یافت، بطوریکه می توان دوران مذکور را یکی از دوره های درخشان طب و داروسازی ایران دانست. اطلاعات و تجربیات مردم و دانشمندان در زمینه طب و داروسازی این دوران به دوران ساسانیان نیز انتقال یافت. در دوران شاپور اول، پادشاه ساسانی و شاپور دوم و پس از آن انوشیروان دانشمندان ساکن یونان، بر اثر اختلافات مذهبی که در روم شرقی پیش آمده بود، جلای وطن کرده و به ایران آمدند و پادشاهان ساسانی، مقدم آنها را گرامی داشتند. این امر مصادف شد با تأسیس دانشگاه و بیمارستان جندی شاپور که علت اصلی گشایش این دانشگاه علاقه پادشاهان ساسانی به گسترش علوم در ایران آن زمان بوده است (امیر عضدی-۱۳۷۵).

دانشگاه جندی شاپور، محیط مساعدی را برای پیشرفت علم پزشکی و داروسازی و غنای فرهنگی و علمی در ایران زمین ایجاد کرد. در دانشگاه جندی شاپور، برای نخستین بار در ایران، پزشکی و داروسازی از یکدیگر تفکیک شده و بسیاری از کتب پزشکی و داروسازی حکمای یونانی نظیر جالینوس و ارسطو و سقراط در این دانشگاه به زبان فارسی ترجمه شد. از دانشمندان و داروسازانی که در دانشگاه جندی شاپور به تدریس داروسازی مشغول بودند می توان از ماسویه (وفات ۲۴۳ ه. ق.) و شاپور بن سهل نام برد (امیر عضدی-۱۳۷۵).

تاریخچه طب و داروسازی در ایران، پس از اسلام

بعد از ظهور و گسترش اسلام، طب تمدن اسلامی گسترش پیدا کرد که به سه فصل بزرگ «طب و بهداشت و نگهداری تندرستی و سلامتی» تقسیم می شود. بدین مناسبت، طب و داروسازی در تمدن اسلامی پیشرفت فوق العاده ای داشته است (امیر عضدی-۱۳۷۵). به جز تعلیمات و دستورهای امامان معصوم (ع)، طب تمدن اسلامی از سه منبع مهم و اساسی دنیای پیش از اسلام و مقارن با ظهور اسلام، برخوردار بوده است که عبارتند از: طب یونانی، طب ایرانی و طب هندی. از نخستین معلمان و مؤلفان علم طب در پایتخت حکومت اسلامی، «جورجیس بن بختیشوع و یوحنا بن ماسویه گندی شاپوری» بودند. بعد از اینها، دوره تعلیم و ترجمه به «حنین بن اسحق» رسید. تا اوایل قرن سوم هجری قمری، پیشرفت عمده ای که مستقیماً توسط مسلمانان ایرانی در طب صورت گرفته باشد مشهود نبود (سرمدی-۱۳۷۷). عبارت دیگر، قرون اول و دوم اسلامی، دوران اقتباس علوم طبی و ترجمه کتب پزشکی بوده و از قرن سوم به بعد، دوره تألیف در کنار ادامه کار ترجمه متون پزشکی، شروع می شود (نجم آبادی-۱۳۷۱).